

Granskning av ärenden vid Åklagarkammaren i Uppsala där den enskilde inte underrättats om hemlig tvångsmedelsanvändning

1. SAMMANFATTNING

Säkerhets- och integritetsskyddsmyndigheten har granskat samtliga tvångsmedelsärenden i vilka åklagare vid Åklagarkammaren i Uppsala under år 2016 meddelat nämnden att underrättelse om användning av hemligt tvångsmedel underlåtit.

Nämnden konstaterar att det har funnits fel och brister i hanteringen av hemliga tvångsmedel vid åklagarkammaren.

- I samtliga ärenden utom ett har den första prövningen av om den enskilde ska underrättas om hemlig tvångsmedelsanvändning inte skett inom föreskriven tid.
- I en tredjedel av ärendena har beslut om förstöring av material från hemlig tvångsmedelsanvändning fattats mellan två och fyra månader efter det att förundersökningen har lagts ned eller avslutats eller, om åtal väckts, målet avgjorts slutligt.
- I hälften av ärendena saknas dokumentation om när förundersökningen avslutades, när den misstänkte avfördes från utredningen eller när målet avgjordes slutligt.

Därutöver uttalar sig nämnden om åklagarnas sekretessprövning vid beslut om att underlåta underrättelse till enskilda.

Innehåll

1. SAMMANFATTNING.....	1
2. GRANSKNINGEN.....	3
3. RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER.....	3
3.1 Inledning	3
3.2 Tillstånd till hemligt tvångsmedel	4
3.3 Tvångsmedlets upphörande	4
3.4 Förstöring av material	4
3.5 Underrättelser till enskilda.....	5
3.6 Dokumentation.....	5
4. NÄMNDENS IAKTTAGELSER OCH BEDÖMNING	6
4.1 Tillstånd och verkställighet av tvångsmedelsbesluten.....	6
4.2 Förstöring av material	6
4.2.1 Sena beslut om förstöring	6
4.3 Underrättelser till enskilda.....	6
4.3.1 Lagstadgade frister följs inte.....	6
4.3.2 Sekretessprövningen	7
4.4 Dokumentation.....	7
4.5 Övrigt	8
5. BESLUT	8

2. GRANSKNINGEN

Huvudregeln är att en enskild som har varit utsatt för hemliga tvångsmedel ska underrättas om det. Om viss sekretess gäller har åklagaren möjlighet att först skjuta upp och senare underlåta att lämna en sådan underrättelse. Åklagaren är skyldig att underrätta Säkerhets- och integritetsskyddsnämnden om sitt beslut att underlåta underrättelse.

Nämnden har beslutat att granska samtliga tvångsmedelsärenden i vilka åklagare vid Åklagarkammaren i Uppsala under år 2016 meddelat nämnden att underrättelse om användning av hemligt tvångsmedel underlåtit. Granskningen har utförts genom att kopior av tvångsmedelsdiariet och handlingar i tvångsmedelsärendena inforrats till nämndens kansli.

Nämnden har särskilt granskat

- om tillstånd har funnits för respektive tvångsmedelsåtgärd,
- om bestämmelserna om förstöring av upptagningar och uppteckningar från tvångsmedelsanvändningen har följts,
- om bestämmelserna om underrättelse till enskild har följts och
- om vidtagna åtgärder har dokumenterats på ett tillfredsställande sätt.

Vidare har nämnden i vissa utvalda ärenden kontrollerat verkställigheten av tillståndsbesluten och besluten om förstöring av upptagningar och uppteckningar från tvångsmedelsanvändningen.

Med anledning av de iakttagelser som gjorts har åklagarkammaren uppmanats att besvara vissa frågor.

3. RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER

3.1 Inledning

Bestämmelser om hemliga tvångsmedel, såsom t.ex. hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation (hemlig avlyssning) och hemlig övervakning av elektronisk kommunikation (hemlig övervakning), finns framförallt i 27 kap. rättegångsbalken (RB).¹

¹ De rättsliga utgångspunkterna utgår från rättegångsbalkens bestämmelser per den 1 januari 2015. Innehållet i de för uttalandet aktuella bestämmelserna har dock inte ändrats i materiellt hänseende i förhållande till vad som gällde vid tidpunkten för tvångsmedelsanvändningen i de granskade ärendena.

3.2 Tillstånd till hemligt tvångsmedel

Beslut om hemlig avlyssning och hemlig övervakning meddelas av rätten efter framställning av åklagaren (27 kap. 21 § första stycket RB).²

Ett tillstånd till hemlig avlyssning och hemlig övervakning får inte bestämmas längre än nödvändigt och får, när det gäller tid som infaller efter beslutet, inte överstiga en månad från dagen för beslutet (27 kap. 21 § andra stycket RB). Tillståndstiden kan förlängas genom nya beslut.

3.3 Tvångsmedlets upphörande

Hemlig avlyssning och hemlig övervakning kan upphöra antingen genom att tillståndstiden löper ut eller genom att tvångsmedelsbeslutet upphävs.

Om det inte längre finns skäl för ett beslut om hemlig avlyssning eller hemlig övervakning, ska åklagaren eller rätten omedelbart häva beslutet (27 kap. 23 § RB).

3.4 Förstöring av material

Reglerna om granskning, bevarande och förstöring av upptagningar och uppteckningar (material) från bland annat hemlig avlyssning och hemlig övervakning finns i 27 kap. 24 § RB. Material ska, i de delar det är av betydelse från brottsutredningssynpunkt, bevaras till dess förundersökningen har lagts ned eller avslutats eller, om åtal väckts, målet avgjorts slutligt. Om materialet är av betydelse för att förhindra förestående brott ska det bevaras så länge det behövs för detta ändamål. Materialet ska därefter förstöras.³

I Åklagarmyndighetens rättspromemoria anges att ett förstöringsbeslut ska vara skriftligt och diarieföras samt att den åklagare som är eller har varit förundersökningsledare ska ansvara för att diarieföring sker. Vidare anges att förstöringsbesluten ska expedieras till Polismyndigheten och att åklagaren i beslutet ska begära en skriftlig bekräftelse från Polismyndigheten om att förstöring skett.⁴

² Under vissa förutsättningar får dock tillstånd till åtgärderna ges av åklagaren i avvaktan på rättens beslut (se 27 kap. 21 a § första stycket RB).

³ Material från hemlig avlyssning och hemlig rumsavlyssning som avser telefonsamtal eller annat meddelande, samtal där någon yttrar sig som, på grund av bestämmelserna i 36 kap. 5 § andra till sjätte styckena RB, inte skulle ha kunnat höras som vittne om det som sagts eller på annat sätt framkommit ska dock omedelbart förstöras (27 kap. 22 § RB).

⁴ RättsPM 2012:8, Hemliga tvångsmedel – hanteringen i vissa avseenden, s. 23.

3.5 Underrättelser till enskilda

Bestämmelser om underrättelse till enskild med anledning av hemlig tvångsmedelsanvändning finns i 27 kap. 31-33 §§ RB. Syftet med bestämmelserna är att ge den som utsatts för ett hemligt tvångsmedel möjlighet att i efterhand bedöma vilket integritetsintrång som åtgärden har inneburit och att reagera mot vad han eller hon kan anse ha varit en rättsstridig åtgärd.⁵

Underrättelseskyldigheten ska fullgöras av den åklagare som är eller har varit förundersökningsledare (14 b § första stycket förundersökningskungörelsen [1947:948]).

Huvudregeln är att den som är eller har varit misstänkt för brott ska underrättas om hemlig tvångsmedelsanvändning som han eller hon har utsatts för (27 kap 31 § första stycket RB). En underrättelse behöver dock inte lämnas om viss sekretess gäller och ska inte lämnas om förundersökningen angår vissa särskilt angivna brott (33 § andra och tredje styckena). I vissa fall behöver en underrättelse inte lämnas om integritetsintrånget kan antas vara ringa (31 § andra stycket). En underrättelse behöver inte heller lämnas till den som redan fått del av eller tillgång till uppgifterna under förundersökningen eller om underrättelsen med hänsyn till omständigheterna uppenbart är utan betydelse (31 § femte stycket).

En underrättelse ska lämnas så snart det kan ske utan men för utredningen, dock senast en månad efter det att förundersökningen avslutades (27 kap. 31 § fjärde stycket RB). I de fall förundersökningen avser flera misstänkta och de misstänkta avförs från utredningen vid olika tillfällen, räknas fristen från det att respektive misstänkt avförs från utredningen.⁶ Skyddas uppgifterna av vissa bestämmelser om sekretess ska underrättelsen skjutas upp till dess sekretess inte längre gäller (33 § första stycket). Har det på grund av sekretess inte kunnat lämnas någon underrättelse inom ett år från det att förundersökningen avslutades får underrättelse underlåtas (33 § andra stycket). Åklagaren är i dessa fall skyldig att underrätta nämnden om sitt beslut (14 b § andra stycket förundersökningskungörelsen).

3.6 Dokumentation

Enligt Åklagarmyndighetens föreskrifter om diarieföring (ÅFS 2005:19) ska uppgifter om hemliga tvångsmedel registreras i ett tvångsmedelsdiarium (3 §).

⁵ Prop. 2006/07:133, s. 30.

⁶ Se ”Rapport avseende Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens iakttagelser och synpunkter från granskning av åklagarväsendets hantering av hemliga tvångsmedel” beslutad den 8 juni 2010 (nämndens ärende dnr 2010-6-3).

De uppgifter som krävs för att kunna följa handläggningen av ett ärende ska registreras i diariet (6 §).

4. NÄMNDENS IAKTTAGELSER OCH BEDÖMNING

4.1 Tillstånd och verkställighet av tvångsmedelsbesluten

I samtliga tvångsmedelsärenden finns tillstånd från rätten till de hemliga tvångsmedelsåtgärderna. I de ärenden där nämnden har kontrollerat verkställigheten av tillståndsbesluten har verkställighet skett i enlighet med tillstånden.

4.2 Förstöring av material

4.2.1 Sena beslut om förstöring

I samtliga tvångsmedelsärenden där förstöringstidpunkten får anses ha inträtt har beslut om förstöring av material fattats. I en tredjedel av dessa ärenden har dock besluten fattats mellan två och fyra månader efter det att förundersökningen har lagts ned eller avslutats eller, om åtal väckts, målet avgjorts slutligt.

Om förhållandena vid åklagarkammaren har kammarchefen uppgett i huvudsak följande.

Under aktuell tid drabbades åklagarkammaren av sjukskrivningar. Detta ledde till att bevakningen inte fungerade tillfredställande. Under våren 2016 omorganiserades kammarens verksamhet vad gäller hemliga tvångsmedel. I samband med detta uppdagades vissa brister och det beslutades om en genomgång av ärendena från 2014-2016 i syfte att upptäcka felaktigheter och förbättra rutiner. Kammarens medarbetare har därefter, vid ett flertal tillfällen, gått igenom aktuell lagstiftning, praxis och uttalanden från nämnden.

Nämnden noterar de åtgärder åklagarkammaren vidtagit och förutsätter att rutinerna kring förstöring av material numera har förbättrats.

4.3 Underrättelser till enskilda

4.3.1 Lagstadgade frister följs inte

I samtliga ärenden utom ett har den första prövningen av om den enskilde ska underrättas om användning av hemliga tvångsmedel skett mellan en vecka och nio månader för sent. Kammarchefen har även i denna del hänvisat till att det tidigare förelåg bristande rutiner avseende hanteringen av hemliga tvångsmedel vid åklagarkammaren. Nämnden ser allvarligt på att föreskriven frist för prövning av underrättelseskyldigheten inte har följts.

4.3.2 Sekretessprövningen

I samtliga ärenden har åklagarna i besluten om att underlåta att underrätta den enskilde som grund för sin bedömning av om sekretess föreligger hänvisat till inhämtat underlag från Polismyndigheten. Inte i något fall har åklagaren formulerat en egen motivering till varför den enskilde inte skulle underrättas.

Oavsett personens kön och vilket tvångsmedel som använts innehåller samtliga underlag från Polismyndigheten följande standardmotivering.

Efter kontroll i våra polisiära spanings- och underrättsregister har det framkommit hinder mot att han underrättas om att hemliga tvångsmedel använts.

Personen ingår i ett kriminellt nätverk/organisation mot vilken det pågår ständiga polisinsatser. Framtida förundersökningar skulle skadas om personen underrättades om vilka brottsmisstankar som riktats mot honom/nätverket/organisationen, vilka telefoner som avlyssnats och vilka metoder polisen använder. Därmed föreligger sekretess.

Kammarchefen har förklarat att besluten föregåtts av en självständig prövning och att det enligt kammarens bedömning varit korrekt att använda sig av standardmotiveringen i besluten eftersom skälen för sekretess varit desamma i samtliga fall.

Lagförarbetena förutsätter en noggrann prövning i varje enskilt fall av om den enskilde ska underrättas om tvångsmedelsanvändningen eller inte. Det ska dessutom i efterhand vara möjligt att kontrollera om det har varit korrekt att inte underrätta den enskilde.⁷

Något ytterligare underlag för sekretessprövningen utöver det som kammarchefen har hänvisat till har, såvitt framkommit, inte funnits. Det underlaget innehåller så standardiserade formuleringar att det kan ifrågasättas om någon individuell sekretessprövning som lagen förutsätter verkligen har gjorts. Nämnden vill därför betona vikten av att sekretessprövningen görs noggrant i varje enskilt fall.

4.4 Dokumentation

Det är överlag god ordning i såväl tvångsmedelsakter som bevakningsärenden och handläggningen har generellt sätt varit lätt att följa.

Nämnden har emellertid noterat att det i hälften av ärendena saknas dokumentation om när förundersökningen avslutades, när den enskilde avfördes från utredningen eller när målet avgjordes slutligt. Som framgår av

⁷ Prop. 2006/07:133 s. 44.

Åklagarmyndighetens rättspromemoria talar övervägande skäl för att sådana uppgifter bör dokumenteras i tvångsmedelsdiariet eftersom uppgifterna utgör utgångspunkt för när underrättelseskyldigheten respektive förstöringsskyldigheten inträder.⁸

4.5 Övrigt

Vad som i övrigt förekommit föranleder inget uttalande från nämnden.

5. BESLUT

Med dessa synpunkter avslutas ärendet.

På Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens vägnar

Sigurd Heuman

I avgörandet har deltagit: Sigurd Heuman (ordförande), Barbro Thorblad, Cecilia Dalman Eek, Linnéa Darell, Berit Jóhannesson, Zayera Khan, Christina Linderholm, Ewa Samuelsson, Mats Sander och Jonas Åkerlund (enhälligt).

Föredragande: Johanna Rådberg

Expedition till:

Åklagarkammaren i Uppsala (ärende ÅM 2017-779)

För kännedom till:

Åklagarmyndigheten (Huvudkontoret, Tillsynsavdelningen)

Ekobrottsmyndigheten

⁸ RättsPM 2012:8, Hemliga tvångsmedel – hanteringen i vissa avseenden, s. 21.